

Lizarrako eta Donostiako foruen familia 1200. urtetik aurrera

Nere Jone INTXAUSTEGI JAUREGI
Deustuko Unibertsitatea

Aurkibidea

I. SARRERA II. LIZARRAKO FORUA ETA HAREN FORU-FAMILIA. III. DONOSTIAKO FORUA. IV. EPILOGO MODURA. V. BIBLIOGRAFIA.

I. SARRERA

Foru hitzaren jatorri etimologikoa latineko *forum* hitza da, eta foruak Espainiako Erdi Aroko zuzenbidearen sorburutzat jotzen dira¹. Foruak askatasun eta pribilegioak emateko ziren, hau da, erregeak edo jauntxoak toki jakin bateko biztanleei ematen zizkien abantaila juridikoak. Esan beharra dago foruek ez zutela herri horren erabateko autonomia sinbolizatzen, baina, egia esan, landa-esparru periferikoarekin alderatuta, udalerrria eremu berezitu eta pribilegiatua bihurtzen zuten². Foruak bilakaera baten ondorio izan dira; bilakaera horretan, hainbat elementu uztartu dira eta guri elementu horien bilakaeraren azken fasea iritsi zaigu, hau da, idatziz jaso zirenean³. Bilakaera horretan, hainbat foru mota agertu ziren: laburrak edo luzeak, onak edo txarrak. Foruen beste arketipo bat udal-foruak izan ziren; Erdi Aroko arau-multzotzat hartu behar dira, auzo-komunitateak eratzeko erabiltzen ziren eta beren ezaugarri nagusia berorien inguruko konplexutasuna izango da⁴.

---

¹ ESCUDERO, J. A., *Curso de Historia del Derecho. Fuentes e Instituciones político-administrativas*, Madril: Edisofer, 1995, 406. or.

² TOMÁS Y VALIENTE, F., *Manual de Historia del Derecho español*, Madril: Editorial Tecnos, 2012, 145. or.

³ SÁNCHEZ-ARCILLA BERNAL, J., *Historia del Derecho*, Colección jurídica general, Madril: Editorial Dykinson, 2009, 148. or.

⁴ BARRERO GARCÍA, A. M., El proceso de formación del derecho local medieval a través de sus textos: los fueros castellano-leoneses. IGLESIA DUARTE, J. I. (koord.), *I Semana de Estudios Medievales, Naiara*, 1990, 89. or.

Azken mota horren barruan, adibide bat foru-familia terminoa da; foru-familia hitzarekin, azken batean, foru nagusi edo printzipal batetik eratorritako foru-testu ahaideak adierazten dira⁵; beste hitz batzuekin esateko, herri bati emandako foru nagusi bat egon zen eta, gero, foru hori bera erabili zen beste hainbat tokitan. Hortaz, foru batek izandako zabalkundeaz ari gara. Alabaina, Ana María Barrero García autoreari jarraikiz, arazoren bat edo beste izan zela esan behar da, maiz gertatu baitzen erreproduzitu zen testua bat ez etortzea ustez ematen zen foruarekin. Adibidez, 1135. urteko Santo Domingo de Siloseko foruan dio Sahagún herriko forua erreproduzitzen dela, baina ez dator bat Leongo hiribildu horretan gordetzen den foru bakar batekin ere; edo 1182. urtean Antso Jakituna errege nafarrak Arabako Antoñana eta Bernedo herriei Guardiako forua eman zien; aitzitik, ez dator bat hiribildu horri emandakoarekin, baina bai 1191. urteko Argantzongoarekin⁶. Adibide horietan ikus daiteke foruen zabalkundea ez dela gai erraza, eta kasu horietan baliteke foru bat ematea, baina gero egindako gehikuntzetan eraldatuz joatea hura ia erabat aldatzeraino, nahiz eta jatorrizko izena erabiltzen jarraitu hura izendatzen zenean⁷. Gainera, foru jakin batzuk zergatik zabaldu ziren galdetu beharko litzateke, eta beste batzuk zergatik ez. Galdera horren aurrean, zuzenbideko historialarien erantzuna da transmisioa foru horien edukiaren erakargarritasun juridikoarekin lotuta egoten zela eta, horregatik, hainbat herrik zituzten askatasunak eta pribilegioak nahi izaten zituztela beste herri batzuek ere⁸.

Halaber, foru-familiak eratzeak foruen aniztasuna murriztea eragin zuela suma daiteke, eta tokiko ordenamenduen atomizazioa ekarri zuela⁹. Alegia, foru-familiak egotearen eraginez, ez ziren foru asko eta askotarikoak sortu, foruen kopurua kontrolatzeko tresna izan baitzen.

Bestalde, Lacarrak dioenez, Erdi Aroko foruen eta foru-familien gaia lantzea ez da lan erraza; izan ere, oro har, ez dira foru original asko gorde eta ikertzaileak kopiekin edo erreferentziekin konformatu behar izaten du. Egia da hainbat kasutan jatorrizko alea kontserbatu dela, baina ezin izaten da eskuratu eta, beraz, arazoak eta zalantzak hortxe geratzen dira¹⁰.

⁵ ESCUDERO, J. A., *Curso de Historia del Derecho*, op. cit. 409. or.

⁶ BARRERO GARCÍA, A. M., El proceso de formación, op. cit. 101. or.

⁷ LACARRA DE MIGUEL, J. M., Notas para la formación de las familias de fueros navarros, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 10 (1933), 204. or.

⁸ TOMÁS Y VALIENTE, F., *Manual de Historia del Derecho español*, op. cit. 147. or.

⁹ MARTÍNEZ GONZÁLEZ, A. J., El Fuero de Estella: instrumento de atracción en las peregrinaciones europeas. SÁNCHEZ RIBES, A. (arg.) *El Mediterráneo en el origen: IX Congreso Internacional de Asociaciones Jacobeas*, 2012, 78. or.

¹⁰ LACARRA DE MIGUEL, J. M., Notas para la formación de las familias. op. cit. 203. or.

Gaiak erreakzio asko eragiten dituen arren, argi dago testuinguru historikoa lagungarri izaten dela argitzeko. Hartara, alde batetik, ez dira ahaztu behar mende haietan izandako errekonkista eta egin ziren birpopulatzeak. Kristauek musulmanen kontra jardun zuten okupatutako lurraldea berreskuratzeko, eta birkonkistatutako lurretan birpopulatze-prozesua jartzen zen abian; prozesu horretan foruak baliatzen zituzten populazioa guner berri horietara erakartzeko, zela penintsulatik, zela Pirinioez haraindi. Gainera, beste alde batetik, Donejakue biderearen fenomeno ez dugu ahaztu behar, besteak beste, populazioa erakartzeko ere balio izan baitzuen, batik bat, Europatik.

Gure kasuan, badakigu Donostiako forua 1180. urtean eman zela eta Lizarrako forutik datorrela; Lizarrakoa 1164koa da eta, aldi berean, Jakako forua du jatorri. Gainera, Donostiako forua Gipuzkoako beste hainbat hiribilduei eman zitzaion, hala nola Hondarribia edo Zarautzi, baita Gaztelaren mendeko San Vicente de la Barquerari ere. Hortaz, artikulua honetan, bi foru horiek osatu zituzten foru-familiak aztertuko ditugu.

II. LIZARRAKO FORUA ETA HAREN FORU-FAMILIA

1164. urtean, Antso VI.a Jakitunak Lizarrako Forua berretsi zuen, Nafarroako foru luzeen artean zaharrena jotzen dena¹¹. Alabaina, herriak bazuen lehenagotik beste foru bat: Lizarrako foru laburra. Foru laburra Antso V.a Ramirezek emana zen, baina ez dakigu zehatz-mehatz noiz; tradizioz 1090. urtean eman zela esan izan da, baina gerora beste urte batzuk ere aipatu izan dira. Azkenean, Ana María Barrero Garcíaren iritzian, jatorrizko foru hori 1076-1077 inguruan eman zen¹².

Lizarrako Forua Jakako Foruak Nafarroan izan duen eta data ezaguna duen aplikazio zaharrena dela jotzen da¹³; izan ere, Jakako Foruak orokorrean –ez Nafarroan soilik– izan duen garapenaren bertsio goiztiarra da, baina tokiko berezitasunik baduela ere esan behar dugu, hiribildurako berariazko aginduak ere txertatzen baititu, hala nola ostegunetako merkatuei buruzko alderdiak, edo frankoen eta nafarren arteko harremanen arautzea¹⁴. Horretaz gain, Lizarrako

¹¹ FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, L. J., *Fueros locales de Navarra, Príncipe de Viana*, 68. urtea, 242 (2007), 881. or.

¹² JIMENO ARANGUREN, R., *Los Fueros de Navarra, Leyes Históricas de España*, Madril: Estatuko Aldizkari Ofiziala, 2016, 319. or.

¹³ LACARRA DE MIGUEL, J. M., *Notas para la formación*, *op. cit.*, 219. or.

¹⁴ JIMENO ARANGUREN, R., *Los Fueros de Navarra, op. cit.*, 320. or.

foruak nortasun handia lortu zuenez, beste herri batzuetara zabaldu zenean Lizarrakoa aipatzen zen, eta ez Jakakoa, nahiz eta jatorrizkoa hau izan¹⁵.

Artikulu honetan foru-familiak aztertuko ditugunez, Lizarrako Forua garazten jarraitu aurretik Jakako Foruari erreparatuko diogu, esan dugunez, hori izan baitzen Lizarrakoaren jatorri eta aitzindari. Lehenik, Aragoiko herri hori Erdi Aroko Zuzenbidearen sorkuntzan, transmisioan eta zabalkundearen funtsezkoa izan zela nabarmendu behar dugu¹⁶. Izan ere, Jakako Forua Nafarroako hainbat foruren sorburu izan zen, Lizarran ez ezik, Zangozan edo Iruñeko San Zerninen ere. Gainera, penintsulako beste hainbat tokitan ere erabili izan zuten: Teruelen edo Cuencan, adibidez. Horrela, bada, hainbat artikulu hitzez hitz kopiatutakoak dira, hala nola bahi eta fidatzaileei buruzkoak, adulterioan jaiotako seme-alaben herentziarekin lotutakoak, fidantzei buruzkoak edo eliz-gizon eta laikoen arteko liskarrekin lotutakoak; beraz, argi eta garbi ikusten da Jakako Forua izan zela inspirazio-iturri lurralde horietan¹⁷.

Jaka, Aragoiko erresumaren lehen hiriburua, 1063. urtean sortu zen, Antso Ramirez erregeak hiribilduari Forua eman zionean; foru horren bitartez, hiri bihurtu zen¹⁸. Aragoiko eta Nafarroako lurretan nagusi zen errege horrek Aragoiko erresumaren batasun juridiko teorikoa urratu zuen, herri bat Aragoiko gainerako hiribilduetatik aldendu baitzuen, pribilegio desberdinak eman zizkiolako¹⁹. Goi Erdi Aroko politika hori hainbat erregeren birpopulazte-jardueren barruan sartzen da; jarduera horien helburua populazioa puntu jakin batzuetara erakartzea zen, askatasunak eta pribilegioak eskainita. Izan ere, 1137. urtearen inguruan, Jakako populazioaren % 21,15 ziren aragoiarrak, eta % 78,85 Pirinioez haraindikoak²⁰. Kolono horien ehuneko handi bat atzerritarrak ziren, batik bat, frantsesak²¹, eta Errekonkistara zihoazen soldaduekin eta Donejakue bidean barrena kokatzen ziren merkatariekin batera, eragin oso handia izan zuten pe-

¹⁵ LACARRA DE MIGUEL, J. M., Notas para la formación, *op. cit.*, 204. or.

¹⁶ ARROYAL ESPIGARES, P. J., Las fuentes del Derecho de los fueros de la Familia Cuenca-Teruel: el fuero de Jaca, *Baetica. Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 2-1 (1979), 168. or.

¹⁷ *Ibid.*, 176. or.

¹⁸ SERRANO DAURA, J., El Fuero de Jaca, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 49 (2003-2004), 532. or.

¹⁹ MOLHO, M., Difusión del derecho pirenaico (Fuero de Jaca) en el reino de Aragón, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVIII liburukia, 1960, 268. or.

²⁰ LADERO QUESADA, M. Á., *La formación medieval de España. Territorios. Regiones. Reinos*, Madril: Alianza Editorial, 2006, 113. or.

²¹ Europatik etorritako populatzaile kristau horietako asko frantsesak zirelako deitzen zitzaizen de-nei frankoak.

nintsulako Erdi Aroko garai haietan, bereziki, Aragoi aldean²². Izan ere, Jakako Foruan irakur daiteke toki guztietako jendeari zuzenduta dagoela, *omnibus hominibus qui sunt usque in oriente, et occidente, et septentrionem, et meridiem*, eta, Pilar García Mouton autoreak dioenez, XI. menderako erabat ezohikoak ziren askatasunak biltzen ziren; esaterako, askatasun pertsonala edo egoitzaren bortxaezintasuna agintzen ziren²³. Horrela, bada, ondasun bat urtebete eta egun batez izateak ondasunaren jabetza ematea, duela judiziala probatzen hartzeari mugak jartzea, sexu-delituen zigorretan tolerantzia izatea, edota hainbat berme prozesal ezartzea²⁴ bezalako foru-legeek ezin hobeto azaltzen dute Jakako Foruak garai hartan izan zuen arrakasta. Izan ere, Foru horrek eta garai hartako beste foru batzuek hainbeste askatasun eta pribilegio ematen zituzten, ezen «frankoen zuzenbidea» esamoldea «askatasunen zuzenbidea» esamoldearen sinonimo bilakatu baitzen²⁵.

Tamalez, ez zaigu iritsi Erdi Aroko garai haietako Jakako konpilaziorik²⁶. Izan ere, jatorrizko idazkitik lau kapitulu baino ez dira gorde, eta gainerakoa xedapen sorta bat da, batzuk Jakakoak baina beste batzuk beste herri batzuetakoak²⁷. Dena den, Lizarrako eta Jakako Foruen arteko antza ikusita, argi dago garai haietan Jakako konpilazioren bat iritsi zela Nafarroako herrira²⁸. Lehenik eta behin esan behar da bi herriak Donejakue bidearen ondoan kokatuta daudela geografikoki, zeinari penintsulako Erdi Aroko fenomeno konplexuenetako bat irizten baitzaio²⁹. Lizarra, Iruñea eta Zangozarekin batera, Pirinioez haraindi etorritako etorkin kristauen hartzaile nagusia izan zen³⁰; hain zuzen, Jakan gertatu zenaren ildotik, populatzaileak erakartzeko asmoz sortua izan baitzen. Horrela bada, XI. mendearen amaieratik hauteman daiteke kolono frankoen presentzia

²² GARCÍA MOUTON, P., Los franceses en Aragón (siglos XI-XIII), *Archivo de filología aragonesa*, 26-27 lib., 1980, 7. or.

²³ *Ibid.*, 10. or.

²⁴ ESCUDERO, J. A., *Curso de Historia del Derecho*, op. cit. 464. or.

²⁵ GACTO FERNÁNDEZ, E., ALEJANDRE GARCÍA, J. A., GARCÍA MARÍN, J. M., *Manual Básico de Historia del Derecho (Temas y antología de textos)*, Madril: Editorial Dykinson, 1997, 102. or.

²⁶ Mauricio Molhok dioenez, bost idazki luze eta bi zatikatu ezagutzen dira. MOLHO, M., *Difusión del derecho pirenaico*, op. cit., 267. or.

²⁷ SÁNCHEZ-ARCILLA BERNAL, J., *Historia del Derecho*, op. cit., 168. or.

²⁸ JIMENO ARANGUREN, R., *Los Fueros de Navarra*, op. cit., 320. or.

²⁹ RUIZ GÓMEZ, F., *El Camino de Santiago: circulación de hombres, mercancías e ideas*. IGLESIA DUARTE, J. I. de la, *IV Semana de Estudios Medievales de Nájera*, 1993, 167. or.

³⁰ MARTÍN DUQUE, Á. J., *El fenómeno urbano medieval en Navarra*. SOLORZANO TELECHEA, J. Á., ARÍZAGA BOLUMBURU, B., *El fenómeno urbano medieval entre el Cantábrico y el Duero: Revisión historiográfica y propuestas de estudio*, 2002, 755. or.

Nafarroako erresuman³¹. Are gehiago, Miguel Ángel Ladero Quesadaren arabera, Donejakue bidea iparraldeko lurraldeen arteko eskualdearteko harremanetarako bitartekoa izan zen, komunikaziorako bide nagusi bat sortu baitzuen ekialdetik mendebalderanzko noranzkoan³²; horrek azaltzen du Jakak mendebaldean eta Donejakue bideari jarraituta kokatutako herrietan izan zuen eragina.

Lizarrari dagokionez, lehen aipamenak etimologiarekin lotuta daude. 958. urtetik aurrera Lizarrara³³ izena agertzen da, eta 1076. urterako jasota dago Lizarrarako gazteluaren babesean burgu bat eratzen hasia zela³⁴. Bestalde, 1084an Estella izena erabiltzen zen jada³⁵, hau da, latinezko Stella hitzaren forma erro-manizatua³⁶, baina Ángel J. Martín Duque autorearen arabera, Estella eta Lizarrara ezin dira berdintzat jo, lehenengoa populatzaile frankoak hartzeko sortu baitzen³⁷, eta bigarrena, aldiz, bazen lehendik ere. Izan ere, erregeak hiri berri hori frankoentzat soilik diseinatu zuela argi adierazten du honako honek: nafarrek ezin zuten bertako auzotar bihurtu erregearen eta tokiko agintarien –besteak beste, alkateen– onespelik izan gabe³⁸ (*el quod ullus navarrus vel presbiter de foras non possit populare in Stella sine voluntate regis et omnium stellensium*). Beraz, Jakako Forua bezalaxe, Lizarrakoa ere atzerriko populatzaileak erakartzeko diseinatuta dagoela ikus daiteke argi eta garbi; hasieran, San Martin kape-raren inguruan bildu zituzten etorkin horiek eta, gero, jatorrizko Lizarrako beste gune batzuetara zabaldu ziren. Populazio franko horrek –batik bat, Languedoc-ekoak eta gaskoiak ziren³⁹– garrantzi handia izan zuela ikusten da, argi eta garbi, dokumentazioan; izan ere, XIV. mendera arte, dokumentu juridiko asko, hau da, erroldak, salerosketak edo kontuak, okzitaniaraz idatzita daude⁴⁰. Alabaina,

³¹ FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, L. J., Fueros locales de Navarra, *op. cit.*, 867. or.

³² LADERO QUESADA, M. Á., *La formación medieval de España*, 105. or.

³³ JIMENO JURÍO, J. M., Estella/Lizarra, *Toponomía, Fontes linguae vasconum: Studia et documenta*, 30. urtea, 77 (1998), 135. or.

³⁴ LALIENA CORBERA, C., *La servidumbre y las transformaciones de la organización*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 2013, 396. or.

³⁵ GONZÁLEZ OLLE, F., Etimología del topónimo Estella, *Vianako printzea*, 51. urtea, 190 (1990), 329. or.

³⁶ JIMENO JURÍO, J. M., Estella/Lizarra, *op. cit.* 136. or.

³⁷ MARTÍN DUQUE, Á. J., La fundación del primer burgo navarro. Estella, *Vianako printzea*, 63. urtea, 227 (2002), 320. or.

³⁸ MARTÍNEZ GONZÁLEZ, A. J., El fuero de Estella. Instrumento de atracción..., *op. cit.* 82. or.

³⁹ CIERBIDE MARTINENA, R., La lengua de los francos de Estella: intento de interpretación, *Sancho el Sabio: Euskal kultura eta ikerketa aldizkaria*, 3 (1999), 118. or.

⁴⁰ ORELLA UNZUE, J. L., La gasconización medieval occidental del Reino de Navarra, *Lurralde: investigación y espacio*, 33 (2010), 181. or.

nahiz eta hasieran bertakoak alde batera geratu ziren, Antso Jakitunaren garaiko bertakoak ere aintzat hartuak izan ziren Foruaren berrespenean⁴¹. Dena den, Tibalt I.aren proiektuan, beste behin ere, desberdintasun sozialak agertzen ziren Lizarrako foruaren eraginpeko populazioari zegokionez⁴².

Adierazi dugunez, Lizarrako Foruaren data ez dago zehaztuta, baina bai Antso VI.a erregeak egindako berrespena. Gerora, Tibalt I.aren garaian, baliteke bertsio berri bat prestatu izana, latinez idatzia hori ere baina lexikoan hainbat ukitu eginda; dena den, ez zen promulgatua izatera iritsi. Alabaina, XIII. mendearen amaieran 1164ko gorputz juridiko beraren bi bertsio simple egin ziren, eta ez zituzten jaso Tibalten garaiko aginduak⁴³. Hori ikusita, Horacio Arrechea-ri jarraikiz, zera esan dezakegu, «data horretatik aurrera, Lizarrako zuzenbidea paralizatu egin zela»⁴⁴; alegia, Lizarrako Foruari buruz ari garenean Antso VI.a Jakitunak egindako berrespenari buruz ari garela, eta ez geroztiko berrespen edo proiektuei buruz.

Bestalde, Lizarrako Foruaren hainbat bertsio iritsi zaizkigula esan behar dugu, eta hainbat bertsio ez ezik, hainbat hizkuntzatan idatzitakoak: originala latinez eta erromantzez idatzi zen, kolono frankoek erabil zezaten. Hortaz, foru horrek garrantzi juridikoa izateaz gainera, garrantzi linguistikoa ere badu⁴⁵.

Azkenik, Lizarrako Forua Donejakue bideko eta Nafarroa Erdialdeko hiribilduetan zabaldu zela aipatu behar dugu. Horrela, bada, honako herri hauei egin zitzaizkien emakidak: Gares (1122), Olite (1147), Elo (1149), Tebas (1264), Torralba (1264), Urrotz (1286), Tafalla (1423), Artaxoa (1423), Uharte Arakil (1461) eta Mendigorria (1463)⁴⁶. Artikuluaren hasieran esan dugun bezala, beste foru batetik eratorritako foru askok garrantzi eta pisu juridiko oso handia lortu zuten, eta haiek beste herri batzuei eman zitzaizkienean ez zen jatorrizko forua aipatu, baizik eta hasieran hartzailea izan zen herriaren izena. Eta, hain justu, horixe gertatu zen Lizarrakoarekin; Nafarroako herri horiei eman zietenean, ez zen Jakako Forua inon ere agertu eta Lizarrako Forua zuzenean aipatu zen⁴⁷.

⁴¹ LACARRA DE MIGUEL, J. M., Notas para la formación..., *op. cit.* 220. or.

⁴² JIMENO ARANGUREN, R., El municipio de Vasconia en la Edad Media, *Iura Vasconiae*, 2 (2005), 58. or.

⁴³ MARTÍN DUQUE, Á. J., El fenómeno urbano medieval en Navarra, *op. cit.* 737. or.

⁴⁴ ARRECHEA SILVESTRE, Horacio, Algunas correspondencias entre el Fuero de Estella y el Fuero de Tudela, *Vianako printzea*, 14 (1992), 318. or.

⁴⁵ HOLMER, G., *El Fuero de Estella según el Manuscrito 944 de la Biblioteca de Palacio de Madrid*, Almqvist & Wiksell, 1963, 5. or.

⁴⁶ FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, L. J., Fueros locales de Navarra, *op. cit.* 870. or.

⁴⁷ LACARRA DE MIGUEL, J. M., Notas para la formación..., *op. cit.* 221. or.

III. DONOSTIAKO FORUA

Donostiako Forua Gipuzkoako lehen udal-forua izan zen, eta garrantzi handia izan zuen, Kantauri itsasoaren kostaldeko gune horretako giza komunitateen metamorfosi juridikoaren hasiera markatu baitzuen⁴⁸. Garrantziak garrantzi, gaur egun ez dugu jatorrizko forurik; horregatik, hainbat kopia eta edizio erabili izan dira, baina gaur egun dagoen Donostiako Foruaren testu zorrotz eta espezifikoa bi dokumentutan oinarritzen da: Joan II.ak 1424. urtean egindako Errege Berrespena, eta 1474ko notario-kopia⁴⁹.

Esan beharra dago udal-foru gehienetan erregearen figura agertzen dela foruen emaitzat, baina, egiaz, askotan, kontzejuek aukeratzen zutela haien in-tereseko zuzenbidea. Errealitate horren adierazgarri da zenbait foru hurbileko to-kietara zabaldu izana eta eskualde handiak hartzea eraginpean; hau da, argi dago herri askok albokoak indarrean zeukan zuzenbidea nahi izaten zutela⁵⁰. Eta ho-rron adibidea, hain justu, Donostiako Foruaren kasua da, Gipuzkoako kostaldeko honako herri hauei eman baitzitzaien: Hondarribia (1203), Getaria (1204-1609?), Mutriku (1256), Zarautz (1237), Errenteria (1320), Oiartzun (1320), Zumaia (1347), Usurbil (1371), Orío (1379), eta Hernani (1379 baino lehen), eta ez soi-lik Gipuzkoako hiribilduei, baita Kantabriako San Vicente de la Barquerari ere, 1210. urtean. Zalantzarik gabe, kostaldeko forua da zeren, bestalde, barrualdeko hiribildu gipuzkoarretan Logroño-ko Forua erabili baitzuten⁵¹.

Donostiako Forua Lizarrako Foruaren familiakoa denez, Lizarrako 1164. urteko forua erreproduzitzen du. Alabaina, ekarpen originalak ere badituela esan behar da; zehazki, itsas zuzenbideari dagokionez⁵², baina gauza logikoa da hori, Lizarra ez ezik, Jaka ere geografikoki non kokatzen diren aintzat hartuz gero. Gainera, merkataritzako gaiekin lotutako ekarpen original horretan argi eta garbi azaltzen da kostaldeko gainerako hiribilduek edo kostaldearen inguruan koka- tutakoek ere zergatik hartu zuten Donostiako Forua, eta barrualdeko hiribilduak sortzeko, lehen esan dugunez, Logroño-ko Forua erabili izana.

---

⁴⁸ BAÑOS Y AGUIRRE, J. L., *El Fuero de San Sebastián*, Donostia: Argitaletxea, Donostiako Udala, 1. or.

⁴⁹ MARTÍN DUQUE, Á. J. *El Fuero de San Sebastián. Tradición manuscrita y edición crítica. Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*, Eusko Ikaskuntza, 1982, 699. or.

⁵⁰ LACARRA DE MIGUEL, J. M., *Notas para la formación... op. cit.*, 204. or.

⁵¹ ARIZAGA BOLUMBURU, B., *Las villas guipuzcoanas que reciben el Fuero de San Sebastián: modos de vida de sus habitantes, Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*, Eusko Ikaskuntza, 1982, 113-114 or.

⁵² MONREAL ZIA, G. eta JIMENO ARANGUREN, R., *Textos histórico-jurídicos navarros. I Historia Antigua y Medieval*, Iruñea: Nafarroako Administrazio Publikoaren Institutua, 2008, 330. or.

Bestalde, lehen aipatu dugun Antso VI.a Jakitunak 1164an Lizarrako Forua berrestez gain, Donostiari ere bere Forua eman zion 1180. urtean eta, horren ondorioz, Gipuzkoako hiribildua Nafarroako erresumaren portu bilakatu zen. Dena den, 1200. urtean Gipuzkoa Gaztelako erresuman sartu zenez, Gaztelako hainbat erregek –Alfontso VIII.ak, Alfontso X.ak edo Alfontso XI.ak– eman zieten Donostiako Forua lehen aipatu ditugun hiribilduei. Alegia, Gaztelako erregeek eman zuten foru hori errege nafar batek eman zuen lehen aldiz.

Dena den, esan beharra dago, dirudienez, ez zela lotura esturik mantendu Gipuzkoako eta Nafarroako herri horien artean. Horren adibide da XV. mendean *donostiarrek* Foruko agindu jakin batzuei buruzko zalantzak izan zituztenean, Jakara jo zutela, eta ez Lizarrara, laguntza-eske, sortutako zalantza juridikoak argitzera⁵³. Horretan kontrastea egiten du Lizarrakoarekin, Lizarrakoan ez baitira ez Jaka hiria, ezta Jakako Forua ere aipatzen, eta ez dirudi gerora ere harremanik egon zenik bi herrien artean⁵⁴. Horrenbestez, Lizarrako Forua benetan Jakako Forutik datorren edo ez eztabaidatzen bada, gertaera horrek adierazten du, antza, mendetasun eta lotura hori benetan egiazkoak izan zirela.

Ikusi dugu Jakan eta Lizarran Donejakue bidea elementu egituratzailea izan zela; izan ere, Erdi Aroaren erdialdeko mendeak –herri horiek orduan sortu ziren– Donejakue bidearen urrezko arotzat jotzen dira⁵⁵. Horrela, bada, Donostiako hiribildua ere Donejakue bidean kokatuta dago, zehazki, Kostaldeko Donejakue bidean, hau da, Frantziako bidearen kostaldeko adarrean⁵⁶. Alabaina, Bidearen adar horren jatorriari dagokionez, historiografian ez dago adostasunik; alde batetik, Cirlot edo Menéndez Pidal autoreek diote bide hori antzina sortua zela, gaur egun Bide Frantsesa esaten zaion hori baino ere lehenago. Aitzitik, Lacarraren ustez bide hori XIII. mendean hasi zen erabiltzen, lehenago ez baitzen segurua bertako biztanleak zirela eta⁵⁷. Beraz, ez dago argi Donostiako hiribildua Donejakue bidea zegoen tokian sortu zen, edo bide hori geroago erabiltzen hasi ote ziren. Dena den, gauza batean ez dago za-

⁵³ GACTO FERNÁNDEZ, E., ALEJANDRE GARCÍA, J. A., GARCÍA MARÍN, J. M., *Manual Básico de Historia del Derecho*, op. cit. 129. or.

⁵⁴ HOLMER, G., *El Fuero de Estella según el Manuscrito 944*, op. cit. 4. or.

⁵⁵ MARTÍNEZ GARCÍA, L., Formación y desarrollo del Camino de Santiago en la Edad Media. Algunos aspectos generales, *Estudio e investigación*, 24 (2009), 249. or.

⁵⁶ ALONSO OTERO, F., Santiago y los Caminos de Santiago: un paisaje cultural, una cultura del paisaje, *Boletín de la A. G. E.*, 51 (2009), 209. or.

⁵⁷ SAS VAN DAMME, A., Peregrinación a Santiago y Oviedo por la ruta costera en la Edad Media, *Estudios Medievales Hispánicos* 3 (2014), 176. or.

lantzarik: hiribildua Donejakue bide batean kokatuta dago, Jaka eta Lizarra bezalaxe.

Gainera, beste bi herri horietan gertatu zen moduan, forua ematean, erregearen helburua frankoak erakartzea ere bazen, Donostia populatze aldera. Horregatik, Donostiako Foruaren testuan hainbat aldiz irakur daiteke forua Donostiako populatzaileei zuzenduta dagoela, eta populatzaile ez direnak Foruaren eraginpetik kanpo uzten ditu⁵⁸. Hala ere, diferentzia horiek ez zuten asko iraun; izan ere, XIV. mendearen amaierarako gipuzkoar guztiak juridikoki parekatzeko saiakera egin zen, Kaparetasun Unibertsalaren proiektuarekin. Izan ere, erregeak gipuzkoar guztien kaparetasun unibertsala deklaratu aurretik, 1397. urtean Getarian bildu ziren Batzar Nagusietan Probintziak gipuzkoar guztiak kaparetzat jo zituen eta, urtebete geroago, Henrike III.ak berretsi egin zuen hori⁵⁹.

IV. EPILOGO MODURA

Hasteko, foru-familia kontzeptuari erreparatu behar zaio; foruak ematea neurrigabeko hazkundera saihesteko eta eragozteko modua izan zen eta, beraz, Erdi Aroko fenomeno juridiko hori bideratzeko eta kontrolatzeko modua. Gainera, García-Gallo autoreak foruak lau eremutan sailkatu zituela esan behar dugu: Aragoi eta Nafarroako eremua, Leongo Extremadurako eremua, Gaztelako Extremadurako eremua eta Kataluniako eremua. Zehazki, lehenengoan sartzen dira hemen aipagai ditugun Jakako eta Lizarrako foruak. Lizarrakoak Jakan du jatorria eta, lehen ikusi dugunez, beste toki batzuei ere eman zitzaizen, Nafarroaren barruan eta kanpoan; hortaz, Jakako Zuzenbidearen transmisio-katea sortu zen eremu horietan guztietan, nahiz eta politikoki ez ziren Aragoikoak⁶⁰.

Jakako, Lizarrako eta Donostiako foruen artean antzekotasunak aurki daitezke edukiari dagokionez, eta hori logikoa ere bada, Jakakoa beste bien oinarri juridikoa izan zela jakinda. Horretaz gain, beste alderdi batzuk ere partekatzen dituzte, esate baterako, jatorrizko foruak desagertuta dituztela. Gabezia horrek arazoak eragin ditu hainbat arlotan eta, esaterako, foruak eman zireneko data zehatzari buruz hainbat hipotesi sortu dira. Era berean, Donejakue bidea hiru herriekin lotuta dagoela ere esan dezakegu, eta hirurak atzerritarrak erakartzeko asmoz sortu zirela.

---

⁵⁸ SALINAS QUIJADA, F., El derecho civil en el Fuero de San Sebastián y sus relaciones con el derecho civil en los fueros navarros, *Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1982, 313-314 or.

⁵⁹ ARIZAGA BOLUMBURU, B., Las villas guipuzcoanas que reciben..., *op. cit.* 120. or.

⁶⁰ TOMÁS Y VALIENTE, F., *Manual de Historia del Derecho español*, *op. cit.* 151. or.

Bestalde, hiru herriak hiribildu izan ziren hasieran, baina Jakak⁶¹ eta Lizarrak hiri kategoria eskuratu zuten 1483. urtean⁶²; Donostiak, aldiz, hiribilduaren tituluari eutsi zion eta gaur egun ere eusten dio⁶³.

Bukatzeko, foruak erregeek eman eta berretsi zituzten. Horrela, bada, artikulua honetako protagonista diren foruek, hau da, Lizarrakoak eta Donostiakoak, erregearen figura partekatzen dute; izan ere, alde batetik, Antso Jakituna errege nafarrak Gasteizko eta Donostiako foruak eman zituen baina, bestetik, Lizarrakoa eta Logroñokoa ere berretsi zituen⁶⁴; beraz, euskal eta nafar foruei dagokienez, garrantzi handiko figura izan zen.

V. BIBLIOGRAFIA

- ALONSO OTERO, Francisco, Santiago y los Caminos de Santiago: un paisaje cultural, una cultura del paisaje, *Boletín de la A. G. E.*, 51 (2009).
- ARIZAGA BOLUMBURU, Beatriz, Las villas guipuzcoanas que reciben el Fuero de San Sebastián: modos de vida de sus habitantes, *Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*, Eusko Ikaskuntza, 1982.
- ARRECHEA SILVESTRE, Horacio, Algunas correspondencias entre el Fuero de Estella y el Fuero de Tudela, *Príncipe de Viana*, 14 (1992).
- ARROYAL ESPIGARES, Pedro J., Las fuentes del Derecho de los fueros de la Familia Cuenca-Teruel: el fuero de Jaca, *Baetica. Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 2-1 (1979).
- BAÑOS Y AGUIRRE, José Luis, *El Fuero de San Sebastián*, Donostia-San Sebastián: Editorial, Ayuntamiento de Donostia-San Sebastián.
- BARRERO GARCÍA, Ana María, El proceso de formación del derecho local medieval a través de sus textos: los fueros castellano-leoneses. IGLESIA DUARTE, José Ignacio (koord.), *I Semana de Estudios Medievales, Nájera*, 1990.
- CIERBIDE MARTINENA, Ricardo, La lengua de los francos de Estella: intento de interpretación, *Sancho el Sabio: Revista de cultura e investigación vasca*, 3 (1999).

⁶¹ SERRANO DAURA, J., El Fuero de Jaca, *op. cit.* 532. or.

⁶² MARTÍN DUQUE, Á. J., El fenómeno urbano medieval en Navarra, *op. cit.* 738. or.

⁶³ Gaur egun diogunean 2018. urteaz ari gara, artikulua hau orduan idatzi baitzen.

⁶⁴ ORELLA UNZUETA, J. L., Estudio jurídico comparativo de los Fueros de San Sebastián, Estella, Vitoria y Logroño, 255. or.

- ESCUADERO, José Antonio, *Curso de Historia del Derecho. Fuentes e Instituciones político-administrativas*, Madril: Edisofer, 1995.
- FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, Luis Javier, Fueros locales de Navarra, *Revista Príncipe de Viana*, 68. urtea, 242 (2007).
- GACTO FERNÁNDEZ, Enrique, ALEJANDRE GARCÍA, Juan Antonio, GARCÍA MARÍN, José María, *Manual Básico de Historia del Derecho (Temas y antología de textos)*, Madril: Editorial Dykinson, 1997.
- GARCÍA MOUTON, Pilar, Los franceses en Aragón (siglos XI-XIII), *Archivo de filología aragonesa*, 26-27 bol., 1980.
- GONZÁLEZ OLLE, Fernando, Etimología del topónimo Estella, *Príncipe de Viana*, 51 zbk., 190 (1990).
- HOLMER, Gustaf, *El Fuero de Estella según el Manuscrito 944 de la Biblioteca de Palacio de Madrid*, Almqvist & Wiksell, 1963.
- JIMENO ARANGUREN, Roldán, *Los Fueros de Navarra, Leyes Históricas de España*, Madril: Estatuko Aldizkari Ofiziala, 2016.
- El municipio de Vasconia en la Edad Media, *Iura Vasconiae*, 2 (2005).
- JIMENO JURÍO, José María, Estella/Lizarra, *Toponomía, Fontes linguae vasconum: Studia et documenta*, 30. zbk., 77 (1998).
- LACARRA DE MIGUEL, José María, Notas para la formación de las familias de fueros navarros, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 10 (1933).
- LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *La formación medieval de España. Territorios. Regiones. Reinos*, Madril: Alianza Editorial, 2006.
- LALIENA CORBERA, Carlos, *La servidumbre y las transformaciones de la organización*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 2013.
- MARTÍN DUQUE, Ángel J., El fenómeno urbano medieval en Navarra. SOLORZANO TELECHEA, Jesús Ángel, ARÍZAGA BOLUMBURU, Beatriz, *El fenómeno urbano medieval entre el Cantábrico y el Duero: Revisión historiográfica y propuestas de estudio*, 2002.
- MARTÍN DUQUE, Ángel J., La fundación del primer burgo navarro. Estella, *Príncipe de Viana*, 63. zbk., 227 (2002).
- El Fuero de San Sebastián. Tradición manuscrita y edición crítica, *Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*, Eusko Ikaskuntza, 1982.
- MARTÍNEZ GARCÍA, Luis, Formación y desarrollo del Camino de Santiago en la Edad Media. Algunos aspectos generales, *Estudio e investigación*, 24 (2009).
- MARTÍNEZ GONZÁLEZ, Alfredo José, El Fuero de Estella: instrumento de atracción en las peregrinaciones europeas. SÁNCHEZ RIBES, Amparo (ed.)

- El Mediterráneo en el origen: IX Congreso Internacional de Asociaciones Jacobeas*, 2012.
- MOLHO, Mauricio, Difusión del derecho pirenaico (Fuero de Jaca) en el reino de Aragón, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Tomo XXVIII, 1960.
- MONREAL ZIA, Gregorio eta JIMENO ARANGUREN, Roldán, *Textos histórico-jurídicos navarros. I Historia Antigua y Medieval*, Iruñea: Nafarroako Administrazio Publikoaren Institutua, 2008.
- ORELLA UNZUE, José Luis, La gasconización medieval occidental del Reino de Navarra, *Lurralde: investigación y espacio*, 33 (2010).
- ORELLA UNZUETA, José Luis, Estudio jurídico comparativo de los Fueros de San Sebastián, Estella, Vitoria y Logroño, *Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*, Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1982.
- RUIZ GÓMEZ, Francisco, El Camino de Santiago: circulación de hombres, mercancías e ideas, en IGLESIA DUARTE, José Ignacio de la, *IV Semana de Estudios Medievales de Nájera*, 1993.
- SALINAS QUIJADA, Francisco, El derecho civil en el Fuero de San Sebastián y sus relaciones con el derecho civil en los fueros navarros, *Congreso el Fuero de San Sebastián y su época*. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1982.
- SÁNCHEZ-ARCILLA BERNAL, José, *Historia del Derecho*, Colección jurídica general, Madril: Dykinson, 2009.
- SAS VAN DAMME, Astrid, Peregrinación a Santiago y Oviedo por la ruta costera en la Edad Media, *Estudios Medievales Hispánicos* 3 (2014).
- SERRANO DAURA, Josep, El Fuero de Jaca, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 49 (2003-2004).
- TOMÁS Y VALIENTE, Francisco, *Manual de Historia del Derecho español*, Madril: Tecnos, 2012.